Primitive

tider

23

arkeologisk
tidsskrift

23

Primitive tider
2021 23. årgang

Primitive tider utgis av Marie Ødegaard (redaktør), Svein Vatsvåg Nielsen, Guro Fossum, Vibeke M. Viestad, Isak Roalkvam, Astrid Tvedte Kristoffersen, Knut Ivar Austvoll og Mari Arentz Østmo.

Sekretær: Andreas Ropeid Sæbø.

Primitive

tider

ISSN 1501-0430

Postadresse:

Primitive tider

Postboks 6727, St. Olavs plass

0130 Oslo

E-post: kontakt@primitive-tider.com

Internett: <https://journals.uio.no/PT/index>

Ombrekk: Redaksjonen

Trykk: Reprosentralen ved Universitetet i Oslo

©Primitive tider. Ettertrykk for mangfoldiggjøring kun etter avtale med redaksjonen.

Forsideillustrasjon: Bergkunst oppdaget på gården Elvestad i Råde. Foto: Lars Ole Klavestad.

Skrive for Primitive tider?

Primitive tider oppfordrer spesielt uetablerte forfattere til å skrive. Vi er interessert i artikler, kommentarer til tidligere artikler og rapporter (enklere, ikke fagfellevurderte tekster). Kanskje blir din artikkel neste nummers debatttema! Send inn ditt manuskript og la det få en faglig og seriøs vurdering av redaksjonen. Husk at hele prosessen kan være tidkrevende, så planlegg i god tid.

Innleveringsfrister finner du på våre nettsider. Det er likevel ingen grunn til å vente til siste øyeblikk, send gjerne inn før fristen!

For å lette arbeidet for deg og for oss, er det helt nødvendig at du setter deg godt inn i forfatterveiledningen og følger den. Forfatterveiledningen finner du på våre nettsider:

<https://journals.uio.no/PT/index>

Vi ser fram til å høre fra deg!

Kontakt oss pr. mail: kontakt@primitive-tider.com

INNHold

Del I: Fagfelle-vurderte artikler

- Sandtorg** 7
En vareutvekslingsplass gjennom 1100 år
Tor-Ketil Krokmyrdal
- Veidekongen, olifanten og bøkeskogen** 27
Jakt, krig og aristokratisk ideologi i vikingtid og middelalder
Ragnar Orten Lie og Frans-Arne Hedlund Stylegar
- Research on illicit cultural artefacts** 47
The case of the Babylonian mathematical cuneiform texts in the Schøyen Collection
Mehreen Sheikh
- Grave developments** 59
A reworked chronological analysis and interpretation of the burial site at Borre
Christina Isaksen Leverkusen

Del II: Rapporter

- Antallet helleristningsfelt i Østfold doblet** 77
Magnus Tangen, Tormod Fjeld, Lars Ole Klavestad
- ARCAVE-prosjektet** 89
Antropogene huleavsetninger for rekonstruksjon av marine økosystemer
Erlend K. Jørgensen

Del III: Anmeldelser

- Mette Løvschal, Rasmus Birch Iversen and Mads Kähler Holst (eds.) 2019: De dræbte krigere i Alken Enge. Efterkrigsritualer i ældre jernalder. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg. 289 p. ISBN: 978-87-93423-45-9.** 99
Marianne Moen
- Santeri Vanhanen and Per Lagerås (eds.) 2020: Archaeobotanical studies of past cultivation in northern Europe. Advances in Archaeobotany 5. Barkhuis Publishing, Groningen. 181 p. ISSN: 2405-7452.** 103
Anette Overland

Trond Løken 2020: Bronze Age and Early Iron Age house and settlement development at Forsandmoen, south-western Norway. AmS-Skrifter, (28), 1-300. <https://doi.org/10.31265/ams-skrifter.vi28.377>. ISBN : 9788277601908
Geir Grønnesby

107

Santeri Vanhanen and Per Lagerås (eds.) 2020: *Archaeobotanical studies of past cultivation in northern Europe. Advances in Archaeobotany 5*. Barkhuis Publishing, Groningen. 181 p. ISSN: 2405-7452.

Anette Overland

Department of Natural History, University Museum, University of Bergen

This book aims to present advances in research into past plant cultivation in Northern Europe. The book contains an introduction by the editors and 12 research papers. The focus is on plant cultivation in the last 5000 years, mainly based on charred macrofossils from archaeological sites, spanning the Neolithic Period to the Middle Ages. Topics under scrutiny range from first introduction of cultivation, both expansion and decline in agriculture, to crop selections, import versus local production of *Cerealia*, possible trading networks, climatic adaptations in crop selections, and vegetable gardening, as well as topics which in broader aspects relate to research into social organization, population development, contact and trading networks, technological development, to mention a few. In such a way agricultural history is a fundamental part of historical and archaeological research. The book outlines studies from the Nordic countries and neighboring parts of the Baltics and Russia, and from different research environments. The studies as such reflect many different depositional situations. While most of the papers are concerned with charred macrofossil data from settlement sites, in particular post-holes from longhouses, they also deal with other contexts such as floor/cultural layers, pits, oven/fireplaces, and wells. The papers are also spanning a culturally, chronologically, and geographical wide area.

Plant cultivation has a long and diversified history, strongly interlinked with human and social developments for several thousands of years, and subsequently strongly interlinked with environmental and climatic change. Research into prehistoric agriculture based on macrofossils from archaeological contexts (archaeobotany) and the multi-layered impact of human activity on landscapes and environments has been an important area of research in Northern Europe for decades, and still is, within several disciplines not only within the humanities, but also within the natural sciences. With the increasing concerns associated with human-induced climate change and sustainable environmental management, the relevance of archaeobotanical research has never been greater. Even though Northern Europe in many ways has been viewed as an outpost in terms of agriculture, there can be no doubt that agriculture and human impact in the Nordic countries has also transformed large parts of natural environments, impacted strongly on ecosystems, and perhaps more than we often acknowledge, have made strong cultural contributions to their neighboring sphere. Compared to more general pollen-based vegetation and land-use reconstructions concerning ecological aspects of the environment of past societies and their impact on natural resources, more detailed knowledge on plant-use and management practices can be achieved by studying

macrofossils at settlement-level. This concerns most of the present papers. When bringing in social and cultural traditions and practices that differ widely even within northern Europe, there is a lot of knowledge mining to be achieved in these localized or regionalized studies. In this context a book presented in the English language will have great interest beyond Northern Europe, both within natural sciences and humanities, and will also benefit collaborations within our own research community.

With the recent efforts to digitalize museum collections perhaps knowledge mining is more achievable also within archaeobotany. However, in the current research environment with a trend towards Big Data mining it is also important to remember that all data originated in a localized setting, both in natural terms but also in a cultural context. Macrofossils from archaeological contexts are very often cultural products/artifacts, that may be challenging to interpret quantitatively, and difficult to relate directly to one another, especially numerically. In dealing with single or rows of postholes, each of which may reflect different depositional and post-depositional situations, we usually lack the possibility of direct comparability, as recognized by both Høyem Andreassen and Krath Helweg. Multidisciplinary research may lead towards better understanding of the processes involved in charring macrofossils, and depositional and post-depositional processes (taphonomy), and finally biases relating to collection and identification. There may be a need for wider multiproxy application (geomorphology, geochemical and geophysical analyses etc.) when interpreting house functions and settlement history.

Half of the papers in this book deal with central areas for prehistoric agriculture in North Europe, i.e., Denmark and southern parts of both Sweden and Norway, where agriculture was introduced during the Neolithic Period. Central Scandinavia also has a relatively long history of research into the varied themes around introduction and spread of farming activity, human impact on landscapes, farming settlements, and cultivation practices. Three of the papers presented from this area tend

to summarize larger research outputs based on matured research hypotheses (Soltvedt, Høyem Andreassen and Jensen et al.). These compilations are important, as many of the original investigations are only available in so-called grey literature, and to a large extent inaccessible for non-native speakers.

Aspects of the agricultural situation during the late Neolithic and Early Bronze Age in Denmark are such explored by Andreassen, and Jensen et al., and in Norway by Soltvedt. Up throughout prehistory emmer, barley and rye had been the dominant crops in Denmark, but free-threshing wheat has widespread distribution as a minor crop and is occasionally found in large quantities. This suggests that it was not a weed in other crops but intentionally grown as a crop for special purpose. Andreassen attempts to evaluate and clarify the role and spread of free-threshing wheat in Danish prehistory. Jensen, Ivanovaitė & Jensen, on the other hand, discuss agricultural practices, crop handling and storage patterns in Denmark by presenting a large concentration of carbonized hulled barley from the Late Bronze Age, a time when naked barley was the dominant crop. Systematic sampling gives detailed view of the grain store, which contained crops stored in separate containers. Soltvedt gives an outline of how agrarian life arose and developed in Rogaland, South-West Norway, based on macrofossil data from 22 two-aisled longhouses dated to LN and EBA (2300-1500 cal. BC). In this part of Norway there is an increased cereal cultivation during Late Neolithic (c. 2000-1950 cal. BC), and a decrease during the Late Bronze Age (c. 1500-1400 cal. BC). Naked barley and emmer were the main cultivated species in the Late Neolithic in Rogaland, with naked barley being the dominant species. Soltvedt argue that the presence of cereals, as “a constant” in Late Neolithic settlement contexts suggests a focus on *Cerealia* both as a staple or surplus in food production, and/or to maintain cultural links to elite societies. Large data sets like these are as such vital to elaborate on a variety of wider research questions involving social organization and stratification; cultural contacts

and trading networks; migration, colonization, abandonment, and population development; and technological developments. These papers that summarize large outputs also represent a comparative sphere for the study of how, where and when agriculture spread into new areas. The papers from areas that may be regarded as the fringe of North Europe, and neighboring areas (Iceland, North Norway, Finland, and Russia) tends to be case studies from a particular site and are based on less comprehensive data sets. Several of the papers are presenting new finds of Cerealia and discussing spread of agriculture. As such they represent new advances of agricultural spread and practices within northern Europe and neighboring areas. Two exceptions here are the papers by Vanhanen that revisit a large collection of archaeological sites and gives current research status of Iron Age cultivation in Finland, and the paper by Grikkpēdis and Matuzeviciute that presents a compilation of existing reliable macro-botanical data from the Eastern Baltic, as a starting point for future research.

Three papers deal with areas where the initial exposure to Cerealia cultivation can be traced to the Late Bronze Age. These are areas close to the arctic circle in northern Norway (Jensen), in south-western Finland (Lampiäinen, Helamaa, Lehto, Moilanen, Oinonen, Salomaa & Uotila) and in the Baltic countries (Grikkpēdis and Matuzeviciute). Jensen presents data from agricultural fields in connection to farmsteads in northern Norway. Here permanent coastal settlements were sustained by animal husbandry and small-scale cereal cultivation, in addition to the exploitation of marine resources. The area sees alternating phases of expansion and abandonment during the Iron Age, due to climatic changes, high degree of mobility, and/or changes in subsistence strategy. Lampiäinen et al. discuss cultivation in southern Finland from the Late Bronze Age to the Middle Ages, where barley was the most common crop.

Four papers touch on subjects regarding trading networks and the presence of unusual crops at a particular time and place, these are studies dealing with the Iron Age. Two of these

papers deal with possible Iron Age trading connections between Finland and Continental Europe, Scandinavia, and the Baltics (Vanhanen), and between Scandinavia and the Baltic countries (Lagerås & Larsson). Vanhanen outlines cultivation status in the Roman and Migration Period (c. AD 100-500) in Finland, where several crops indicate contact with continental Europe, the Baltic countries and Scandinavia. Lagerås & Larsson review the distribution of hulled wheats (emmer and spelt) in southern Sweden during the Iron Age (c. AD 1-600), crops that are generally associated with the Neolithic and Bronze Age. They discuss whether the presence of these ancient crops during the Iron Age could indicate influence from the Baltic countries. In a way the paper by Westling & Jensen from Norway, and Mooney & Guðmundsdóttir from Iceland, also fit in with the topic surrounding trading networks in the Iron Age. Westling & Jensen presents an early large find of charred rye from Rogaland, dated to 7th century AD, and discusses this find in relation to the 6th century crisis. Introduction of new crops as a response to climatic stress and/or social changes are discussed. Mooney & Guðmundsdóttir presents a Viking Age settlement from Reykjavik, Iceland, casting light on use of cereal on the northern limits of modern cereal cultivation and discusses whether barley was imported or locally produced. Cereal cultivation in prehistoric Iceland is outlined, and the authors argue for locally produced barley and flax, not only imported from Norway.

Kirleis, Wieckowska-Lüth, Piezonka, Nedomolkina, Lorenz, Elberfeld & Schneeweiss present a paper from the Sukhona-basin area in Russia, where hunting and fishing has been the focus since the 6th century BC and where utilization of yellow water lily seeds has been important as a prehistoric food supply. The paper touches on the possible introduction of cereals through trading connections as early as 5th-6th century BC and show local cereal cultivation in the early Middle Ages. Finally, one paper (Helweg) deals with horticulture on farmsteads in Medieval Denmark and Sweden and shows

how macrofossils and written sources can make important contributions within this field of study.

The selection of peer-reviewed papers gives on the one hand “status quo” within specific topics of archaeobotany and prehistoric farming, based on large data sets from a region or country, and as such singles out major players (individuals or institutions) within the research field in Northern Europe. In some way the book consolidates what we know in certain geographical areas or on certain topics/aspects of prehistoric farming, by summarizing research outputs gathered through decades of research. On the other hand, the book attempts to widen the scope by case studies from outside of what for a long time has been the central areas of research, and such presents newcomers to the field of study.

One aspect that comes to mind is that the selection of studies appears somewhat random, both thematically and geographically, and my assessment would be that the main objective of this book may be that it serves as a starting point for generating interest and enthusiasm within the research community on pre-historic farming. I find that the book serves to trigger the curiosity for this wide and diverse geographical area, and the general topic of prehistoric agriculture in Northern Europe. In one way the book serves its purpose in presenting recent advances, which is its objective within this series of publication. That being said, the book in some way fails in serving the whole region justice, if that is even achievable with such a large geographical area and such a wide subject. The chapters in the book also seem to be randomly ordered. It does not follow a geographical order, nor on a timeline from Neolithic to Medieval, nor does it follow a thematic structure that I can see.

The book manages to give, through a relatively small selection of papers, an outline or summary of major topics within archaeobotany and past plant cultivation. I think the book in this way will be an interesting read for both established researchers within areas of archaeobotany, but also give newcomers to the field a fine introduction to past plant cultivation in northern Europe. The book presents only a small selection of research that

is going on in this geographical area, regarding topics relating to prehistoric agriculture, but may be of general interest to a range of scholars within both natural sciences and humanities.

Trond Løken 2020: Bronze Age and Early Iron Age house and settlement development at Forsandmoen, south-western Norway. *AmS-Skrifter*, (28), 1-300. <https://doi.org/10.31265/ams-skrifter.vi28.377>. ISBN: 9788277601908

Geir Grønnesby

Institutt for arkeologi og kulturhistorie, NTNU Vitenskapsmuseet

En bauta i norsk arkeologi

Når Trond Løken i innledningen sier at utgravningene på Forsandmoen representerte «the dawn of a new area in settlement research» i Norge er ikke dette en overdrivelse. Utgravningene på Forsand var et markert skille i norsk arkeologi. Dessverre finnes det ingen oversikter over hvor mange kvadratmeter, stolpehull, kokegroper og bygninger som er undersøkt siden starten på utgravningene i Rogaland for 40 år siden, eller hvor mange arkeologer som har hatt jobb knyttet til denne typen boplassundersøkelser. Et uttall av artikler og avhandlinger med utgangspunkt i flateavdekkinger er skrevet siden den gangen. Bare i Trøndelag har vi svært mange undersøkelser hvor flateavdekking er benyttet som metode. Noen av disse har vært store undersøkelser, som Kampflybase på Ørland, hvor det ble funnet 35 hus fra jernalderen, Torgårdsletta i Trondheim (i underkant av 50 hus), og de mange utgravningene i Melhus siden 1990-tallet og fram til nå (ca. 50 hus). I tillegg kommer de mange mindre utgravningene gjort av museet, samt sjaktinger utført av fylkeskommunene. Det er vanskelig, for ikke å si umulig, å forestille seg hvor norsk arkeologi hadde vært i dag uten flateavdekking.

Trond Løken og andre med tilknytning til prosjektet har i årenes løp publisert en rekke artikler med utgangspunkt i utgravningene på

Forsandmoen. Den store sluttpublikasjonen har imidlertid manglet helt til nå. *Bronze Age and Early Iron Age house and settlement development at Forsandmoen, south-western Norway* er en omfattende publikasjon. Selve boken er på 300 sider med 104 figurer og 56 tabeller. I tillegg er flere av figurene og tabellene lagt ved som vedlegg i storformat. Det er lite foto i boken, men desto flere tabeller og figurer. Boken er skrevet i et klart språk og er ryddig disponert. Det er lett å finne fram i den.

Utgravningene på Forsandmoen foregikk i perioden 1981 – 1990, med noen tilleggsundersøkelser i løpet av 1990- og 2000-tallet. Totalt ble det avdekket over 100 000 m² og det ble det funnet 264 hus (da er flere faser i enkelte hus telt med, i tillegg til 8 hus fra en undersøkelse i 2007) datert til 1400 f.Kr. – 700 e.Kr. 138 er tolket som langhus med bolig for mennesker kombinert med fjøs eller verksted, og 110 kortere bygninger ble i hovedsak tolket som verksted, lager og som bolig. Husene fordeler seg på fem områder (A – E). Alle data er belagt i omfattende tabeller. Personlig savner jeg en oversikt over hvor mange stolpehull, kokegroper o.l. som til sammen ble registrert. Heller ikke de mange plantegningene som følger boken har med stolpehull eller kokegroper som ikke er tolket som å inngå i hus. Jeg mener dette er interessant både med tanke på hva disse anleggssporene representerer, men også rent statistisk er det et interessant forhold.

Fraværet av denne typen data kan forklares med at boken har et tydelig formål, nemlig å diskutere hus, både i form av typologi og kronologi, men også husenes funksjon og inndeling i aktivitetsområder.

Selv om hovedfokuset i boken er på typologi og funksjon, var prosjektet også et pionerprosjekt med det tette samarbeide med naturvitere om fosfatanalyser, makrofossil og pollen. Dette er også dekket i boken, om enn i mindre omfang enn hustypologien og det funksjonelle. Undersøkelsene på Forsandmoen utmerket seg ved metodeutvikling, både i form av inspirasjon fra andre land, men også ved egen prøving og feiling. Prosjektet overførte denne kunnskapen til oss andre i boken Maskinell fflateavdekking og utgravning av forhistoriske jordbruksplasser, som kom i 1996 (Løken et al.). Den boken var svært viktig for at metoden ble tatt i bruk i andre deler av landet. Boken går gjennom fflateavdekkingens historikk i Norge (før Forsandprosjektet), arkeologiske metoder, naturvitenskapelige metoder, utgravninger av rydningsrøyser og gravrøyser og inneholder en oversikt over eldre funn i området.

Hovedfokuset for boken er imidlertid en analyse av trekk ved alle de 264 husene og hvordan disse kombineres i 17 forskjellige hustyper – og hvordan trekkene endrer seg i tid og rom. De 17 typene er klassifisert på bakgrunn av strukturelle trekk ved husene og spor etter aktiviteter i husene.

På bakgrunn av hustypene presenterer Løken 13 faser basert på 14C-dateringer, fra Periode II i bronsealderen til merovingertid. Alle hustypene blir diskutert, men fokuset ligger på de fire vanligste typene (3, 9, 10 og 18). Alle disse fire typene er representert med mer enn 30 funn av hver type. Type 3 og 9 er hus som kombinerer bolig og fjøs mens typene 10 og 18 er tolket som verksted og lagerbygninger. Type 18 er firestolpers hus. Hustypene gjennomgås med tanke på distribusjon i tid og rom, og orientering. Under analysen av husene vektlegges størrelse, veggene (rette eller buede), inngangene, størrelse og utforming på stolpene og funndistribusjon i husene. I tillegg kommer en svært så nyttig

sammenligning med tilsvarende bygninger andre steder i Norge, Sør-Skandinavia, Nederland og Tyskland.

Kapittelet om forventet levetid på husene er interessant og ikke minst grundig. De store avvikene mellom de ulike beregningene er imidlertid problematisk og en faktor som ikke er diskutert er de sosiale rammene for husenes levetid. Løken baserer seg på 14C-dateringer når han beregnet at husene har hatt en varighet mellom 90 – 135 år (basert på 2 sigma-dateringer), noe som umiddelbart høres svært lenge ut.

Like grundig er diskusjonen av tolkningen av de ulike aktivitetsområdene i hus av type 3 og 9. Basert på fordelingen av brent leire i stolpehull tolkes de fleste hus av type 3 til å ha hatt leirgulv i den østre enden, og at denne delen ble brukt som boligdel. Dette støttes av at avstanden mellom bukkene er størst i den delen av husene, at funn av keramikk er størst her og har flest ildsteder. Både avstanden mellom bukkene og forsinkingene (som er tolket som å stamme fra tråkk fra dyr) i den vestre delen gjør at denne delen er tolket som fjøsdelen. Hus av type 9 har en svært tydelig fordeling av gjenstander som viser at den vestlige delen var boligdel, den østre fjøsdel og at lagerrommet lå i vest. Tolkningen baserer seg på fordelingen av keramikk, brente bein og leire. Denne fordelingen av gjenstander i husene er den samme som Myhre påviste i 43 utgravde langhus i Rogaland mellom 1927 og 1968.

Kapitel 16 er en syntese av bosetningsutviklingen gjennom hele perioden bosetningen på Forsandmoen eksisterte. Gjennom bronsealderen og tidlig førromersk jernalder økte bosetningen fra 1 – 2 enheter til 5 – 7 enheter i tidlig romertid. Bosetningen ekspanderte voldsomt i romertid til 31 enheter i sen romertid. Antallet holdt seg stabilt i folkevandringstid og minsket kraftig i merovingertid.

Det siste kapitelet er forklaringen på bosetningens opphør på 500-tallet i lys av vulkanutbruddene rundt 536 og «Fimbulvinteren». For meg er dette den svakeste delen ved boken. At det har skjedd flere vulkanutbrudd (på ukjent sted) med påfølgende endringer i temperatur er

uomtvistelig, men de konkrete resultatene av dette er mer omdiskutert. Hva er datagrunnlaget for å si noe om de faktiske konsekvensene og hvilken respons dette utløste i befolkningen? Hva hadde det å si for åkerproduksjonen, jakt, fangst og fiske? Hvilke sosiale og politiske konsekvenser fikk endringene i temperaturene? Det har etter hvert kommet en del forskning som nyanserer og er kritisk til det som er blitt omtalt som «kollapsologi» eller maksimalistsynet (se for eksempel Widgren 2012; Haldon et al. 2018; Gundersen 2019). Å hevde at undersøkelsene på Forsandmoen gir bevis på myten om Fimbulvinteren, og at klimakrisen hadde ødeleggende effekt på samfunnet er å dra det vel langt. Siste ord i diskusjonen om klimaendringene rundt 536 og hvilke effekter de hadde på samfunnet er neppe sagt.

Bokens hovedtema og styrke er kapitlene om hustypologi og den store mengden statistikk som finnes i form av tabeller. Dette blir et referanseverk som alle som arbeider med forhistoriske bygninger må forholde seg til. Noe tilsvarende er ikke gjort i norsk bosetningsforskning tidligere. Forsandundersøkelsene har gitt oss omfattende empiri for mange forskningstemaer framover, som denne boken danner grunnsteinen for. I et forskningshistorisk perspektiv fikk undersøkelsene på Forsandmoen store følger for norsk arkeologi generelt og bosetningsforskningen spesielt. Denne boken vil bli stående som en bauta i norsk arkeologi.

Trond Løken og alle involverte kan være stolte av å ha ført prosjektet i havn 40 år etter oppstarten i 1980.

Litteratur

- Gundersen, Ingar M. 2019 The fimbulwinter theory and the 6th century crisis in the light of Norwegian archaeology: towards a human-environmental approach. *Primitive Tider*, Nr. 21: 101 – 119.
- Haldon, John, Hugh Elton, Sabine R. Huebner, Adam Izdebski, Lee Mordechai, Timothy P. Newfield 2018 *Plagues, climate change, and the end of empire: A response to Kyle Harpers The Fate of Rome* (1): Climate. *History Compass*: 1 – 13.

- Løken, Trond 1996 *Maskinell flateavdekking og utgravning av forhistoriske jordbruksboplasser*. AmS-Varia 26. Arkeologisk museum i Stavanger, Stavanger.
- Myhre, Bjørn 1980 *Gårdsanlegget på Ullandhaug*. AmS-Skrifter 4. Arkeologisk museum i Stavanger.
- Widgren, Mads 2012 Climate and causation in the Swedish Iron Age: learning from the present to understand the past. *Danish Journal of Geography* 12(2):126 – 134.